

**MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA SO‘Z
BIRIKMALARINI O‘QITISH METODLARI**

Baxridinova Nigora Baxtiyor qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi
2-bosqich magistranti
bahriddinovanigora02@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilshunoslikning sintaksis bo‘limida o‘rganiluvchi so‘z birikmalarini milliy qadriyatlar asosida o‘rgatish metodlari va uni amalda qo‘llash haqida so‘z borib, uning tahlil va natijalari muhokama qilinadi. “Ta’rifdan top”, “Hashar”, “O‘zbekona izlanish”, “Qadriyatli juftliklar” nomli metodlarni qo‘llash ko‘rsatilib, natija va samaradorligi bayon e‘tiladi.

Kalit so‘zlar: sintaksis, so‘z birikmasi, moslashuv, boshqaruv, bitishuv, gap, egalik, qaratqich kelishigi, kelishik qo‘shimchalari, ohang, qadriyat, jamoaviylik, “Hashar”, “Qadriyatli juftliklar”, “O‘zbekona izlanish”, “Ta’rifdan top”.

Аннотация: В данной статье в разделе синтаксис языкознания рассматриваются методы обучения изучаемой лексике на основе национальных ценностей и ее практическое применение, обсуждаются ее анализ и результаты. Показано применение методов “та’рифдан топ”, “hashar”, “uzbekona izlanish”, “Valiyatli juftliklar” и дается заключение о результатах и эффективности.

Ключевые слова: Синтаксис, словарный запас, адаптация, управление, спряжение, предложение, притяжательное согласие, суффиксы согласия, тон, значение, общность, “Хашар”, “ценные пары”, “узбекский поиск”, “найти по определению”.

Abstract: In this article, in the section syntax of linguistics, methods of teaching vocabulary based on national values and its practical application are considered, its analysis and results are discussed. The application of the methods "tərifdan Top", "hashar", "uzbekona izlanılan", "Valiyatlı juarlarlar" is shown and a conclusion is given on the results and effectiveness.

Keywords: Syntax, vocabulary, adaptation, management, conjugation, sentence, possessive agreement, suffixes of agreement, tone, meaning, generality, "Hashar", "valuable pairs", "Uzbek search", "find by definition".

Mamlakatimiz ta'lim tizimining me'yoriy hujjatlarida tarbiya maqsadi O'zbekiston uchun vatanparvar, ozodlik, demokratiya, insoniylik, adolatni yuqori qo'yuvchi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qiluvchi, o'z qiziqishlarini davlat, jamiyat, boshqa odamlar qiziqishlari bilan uyg'unlashtiruvchi, o'z milliy tarixini, tilini e'zozlovchi shaxsni shakllantirishdir deb belgilangan[1.119]. Har bir millat va elatning tarixini, madaniyatini, qadriyat va dunyoqarashini o'zida mujassam etuvchi oinayi jahon bu tildir. Tilni o'rganish faqat lingvistik tomonlama bo'lmay, milliy an'ana va qadriyatlar, milliy madaniyatni singdirish orqali boyitilishi lozimdir. Xususan, so'z birikmalarini o'rgatishda milliy qadriyatlarga tayangan holda o'qitish, nafaqat, til o'qitish samadorligini oshirib qolmay, balki, yoshlarimizning tilga bo'lgan hurmatini oshiradi, ularning milliy ongini yuksaltiradi. Tilshunoslik sohasida so'z birikmalari bo'yicha keng tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, ularni o'qitish jarayonida milliy qadriyatlarga tayanib o'rgatish asoslari hali yetarlicha yoritilmagan. So'z birikmalarini o'qitishda milliy qadriyatlar muhim rol o'ynaydi, chunki ular nafaqat til o'rganishni, balki milliy madaniyatni va an'analarga bo'lgan hurmatni ham rivojlantiradi. Madaniyat milliy xarakterga ega ekan, uning tildagi ifodasi ham milliylik belgisiga ega bo'ladi[2.210]. Milliy qadriyatlar so'z birikmalariga o'ziga xos mazmun, rang-baranglik va madaniy

xususiyatlar qo‘shadi. Misol uchun, o‘zbek tilidagi an’anaviy so‘z birikmalari, masalan, “yurakdan so‘zlash”, “oshni yegandan so‘ng gapirish”, “ko‘zni ochish” kabi iboralar, milliy qadriyatlarni ifodalaydi va o‘quvchilarga o‘z millatining til va madaniyati haqida chuqurroq tushuncha beradi. Bundan tashqari, milliy qadriyatlarni inobatga olgan holda so‘z birikmalarini o‘qitish, o‘quvchilarda tilning boyligi va uning zamonaviy hayotdagi roli haqida ham yaxshiroq tasavvur uyg‘otadi. Bu jarayon nafaqat tilni o‘rganish, balki milliy ma’naviyatni, tarixni va xalqning ko‘pgina qadriyatlarini mustahkamlashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR SHARHI VA TADQIQOT METODLARI

Ushbu maqolamizni yoritib berishda Q.Xudoyberganovning “O‘zbek tili: nazariy va amaliy asoslar” nomli kitobidan foydalandik. Bu asar o‘zbek tilining grammatikasi va so‘z birikmalarining shakllanishi, ularning til tizimidagi o‘rni haqida batafsil ma’lumot beradi. Muallif so‘z birikmalarini o‘qitishda milliy xususiyatlarni hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Shuningdek, milliy qadriyatlarning tilni shakllantirishdagi ahamiyatini yoritadi. Keyingi kitob “O‘zbek xalqining til va madaniyati” nomli M.Ergashev muallifligidagi adabiyot hisoblanadi. Kitobda o‘zbek xalqining tili, adabiyoti va madaniyati o‘rtasidagi bog‘lanishlar ko‘rib chiqiladi. So‘z birikmalarining madaniy va tarixiy ildizlarini, shuningdek, milliy qadriyatlarni til orqali o‘zlashtirish usullarini tahlil qiladi. Bu asar milliy qadriyatlarning til o‘rgatishdagi o‘rnini ko‘rsatadi. S.Rasulovning “Til va madaniyat” nomli kitobi ham maqoladagi kerakli o‘rinlarni yoritishda katta yordam beradi.” Milliy qadriyatlar va tilning o‘ziga xosligi” nomli kitobda S. Rahimov milliy qadriyatlarning o‘zbek tiliga va so‘z birikmalariga qanday ta’sir ko‘rsatgani haqida muhim fikrlar bergan. M.Mirzayevga tegishli “O‘zbek tilida so‘z birikmalari va ularning o‘qitilishi” nomli asarida so‘z birikmalarini o‘qitish metodikasini tavsiflab, milliy qadriyatlar va ularning tildagi ifodasini ta’kidlaydi.

Undan tashqari O‘J Yo‘ldoshev tahriri ostidagi “ Umumiy pedagogika” o‘quv qo‘llanmasidan , “Til va adabiyot masalalari” ilmiy maqolalar to‘plamidan foydalanilgan.

Tadqiqot metodlari. “Hashar” metodi. Ushbu metod quyidagicha boradi: O‘quvchilarga bugun maktab bog‘ida hashar ekanligi aytiladi. Faqat hasharga mehnat qurollari bilan emas, bilim va aql bilan kelishlari so‘raladi. Maktab bog‘idagi mevali daraxtlar barglari kuz yaqinlashib qolgani sababli yerni qoplab, juda ham ko‘p to‘kilib ketgan bo‘ladi. Doskaga bir necha daraxtlar chiziladi va atroflariga so‘z birikmasiga oid savollar yozilgan barg shaklidagi sticker-yopishqoq qog‘ozlar yopishtirib qo‘yiladi. O‘quvchilar o‘z bilim va salohiyatlarini ishga solgan holda , barglardagi savollarga javob berib, xazonlarni to‘plashlari kerak bo‘ladi. Birorta savolga javob topilmay qolsa, barg joyidan olinmaydi toki boshqa o‘quvchi javob bermaguncha.

“Qadriyatli juftliklar” o‘yini. Bu o‘yindan maqsad talabalarga so‘z birikmalarini juftlik shaklida o‘rgatish. Bilamizki, so‘z birikmasi 2 qismdan hokim va tobe qismdan iborat bo‘ladi. Bir qancha milliy qadriyatlarimiz aks etgan so‘zlar topamiz. Masalan: milliy liboslar, do‘ppili bola, Navro‘z taomi...kabi. Bularning hokim qismini alohida kartochkalarga yozib bitta qutichaga solamiz. Tobe qismini esa doskaga yozib qo‘yamiz. O‘quvchilardan esa qutichadan bitta kartochka olib, o‘qib 2-qismini doskadagi so‘zlar ichidan topish, so‘z birikmasi qaysi usulda birikkanligini aniqlash va ular asosida gaplar tuzishdan iborat bo‘ladi.

“O‘zbekona izlanish”(qidiruv o‘yini)metodi. Bu metodda o‘quvchilar 3 guruhga bo‘linadilar. Doska ham 3 qismga bo‘linib, 1-guruh uchun “To‘y an‘analari” deb, 2-guruh uchun “Hunarmandchilik” , 3-guruh uchun “Milliy taomlar” deb yozib qo‘yamiz. O‘quvchilardan shu 3ta mavzuga oid so‘z birikmalari topishlari talab qilinadi. Eng ko‘p, so‘z birikmasi yozgan guruh g‘olib bo‘ladi.

“Ta’rifdan top” metodi. O‘quvchilar 6 guruhga bo‘linadi. Har bir guruh uchun maxsus so‘z beriladi. 1-Vatan, 2-Yaxshilik, 3-Alla, 4-Sumalak, 5-To‘y,6-Do‘stlik. Har bir guruh qog‘ozga shu so‘zlarni yozib olishadi va keyin shu so‘zni ta’riflovchi so‘z birikmalarini yozishadi. Quyida na’mina keltirilgan:

- 1.Vatan: barchaga aziz, tug‘ilgan joy, muqaddas zamin, barchaga oshyon, jondan aziz.
2. Yaxshilik: savobli ish, hayotni go‘zallashtiradi, obro‘ni oshiradi, umrni uzaytiradi, yerda qolmaydi.
- 3.Alla: quloqqa yoqimli, mayin kuylanadi, bolalarga aytiladi, qadriyatlarimizdan biri, barchaga yoqadi.
4. Sumalak: milliy taom, bahorda tayyorlanadi, qizg‘ish rangli, bug‘doydan tayyorlanadi, bayram belgisi.
5. To‘y: bayramlardan biri, shodiyona kunlardan biri, karnay-surnay navosi, o‘yinkulgu ovozi, kelin-kuyov raqsi, oq libos.
6. Do‘stlik: samimiy rishta, yaqin munosabat, ishonchli bog‘liqlik, ko‘ngil yaqinligini, mehr-oqibat aloqasi, abadiy bo‘ladi.

Yozib bo‘lingach, o‘qituvchi tomonidan tekshiriladi. Keyingi qilinadigan vazifa endi ushbu ta’riflarni 1-guruh 2-guruhga 2-si 3-ga , 3-si 4-ga , 4-si 5-ga, 5-si 6-ga, 6-si 1-guruhga berishadi va guruh a’zolari bu qaysi so‘z ekanligini topishlari kerak bo‘ladi.

TAHLIL VA MUHOKAMALAR

Bu o‘yinlar va metodlarning tahlili va muhokamasi o‘quvchilarga nafaqat so‘z birikmalarini o‘rgatishga, balki milliy qadriyatlarni o‘zlashtirishga yordam

beradi. Har bir metod o'zining maqsadi va foydaliligi bilan o'ziga xosdir. Quyida har bir metodning tahlilini va uning afzalliklarini ko'rib chiqamiz:

1. "Qadriyatli juftliklar" metodi tahlili: Bu metod talabalar uchun qulay va qiziqarli bo'lib, ular o'rganayotgan so'z birikmalarini vizual tarzda tasavvur qiladilar. Milliy qadriyatlar asosida so'zlarni juftlashtirish orqali ular bu so'zlarning ma'nosini yaxshiroq tushunadilar.

Afzalliklar:

- 1) Talabalar uchun o'yin shaklida, lekin ma'lumotli faoliyat.
- 2) So'z birikmalarini eslab qolish osonlashadi.
- 3) Guruhda ishlash orqali talabalar o'zaro fikr almashadilar.

Muhokama: Ushbu metodni sinfda ishlatish oson, lekin o'yin davomida talabalar faqat so'z birikmalarini o'rganadilar, ular to'liq jumla tuzish qobiliyatini rivojlantirishda yordam berishi uchun qo'shimcha mashqlar talab qilinishi mumkin.

2. "O'zbekona izlanish" (Qidiruv o'yini)metodi tahlili: Talabalar o'rganilgan so'z birikmalarini kontekstda izlab, ularni qanday ishlatilishini tushunadilar. Bu metod talabalar uchun ta'limning interaktiv shaklini taqdim etadi, chunki ular o'zlari faol tarzda izlanish olib boradilar.

Afzalliklar:

- 1) So'z birikmalarining haqiqiy kontekstda ishlatilishini o'rganish.
- 2) Talabalar o'zlari yangi bilimlarni qidirish orqali mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradilar.
- 3) Milliy qadriyatlarni kontekstda ko'rish orqali ular chuqurroq tushuniladi.

Muhokama: Ushbu metodning salbiy tomonlari sifatida, har bir talaba yetarli vaqt va resurslarga ega bo'lmashligi mumkin. Bu o'yinda sinfdagi har bir talabaning o'z qiziqishlari va bilim darajasiga mos keladigan materiallar tayyorlanishi kerak.

3. “Hashar” metodi tahlili:

Afzalliklar:

- 1) Metod orqali o'quvchilar ham so'z birikmalarini ham hashar milliy qadriyatlardan biri ekanini o'rganadilar.
- 2) Faollikni oshiradi: Talabalar o'yin shaklida bilimlarini mustahkamlashadi va diqqatlarini jamlashadi.
- 3) Ko'p funksiyali yondashuv: O'quvchilar jismoniy faoliyat bilan shug'ullanib, shu bilan birga bilim olishadi. Bu, ayniqsa, bolalar uchun samarali metod bo'lishi mumkin.
- 4) Interaktivlikni rivojlantiradi: Talabalar bir-biriga savollarni javob berish orqali yordam berishadi, bu esa guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.
- 5) Motivatsiya yaratadi: O'quvchilar “bargni olish” orqali o'zlarini mukofotlashadi va bilim olish jarayonida rag'batlantiriladi.
- 6) Milliy qadriyatlarni singdirish: Savollar milliy qadriyatlar, madaniyat, urfodatlar bo'yicha bo'lishi talabalarni o'zbek xalqining boy tarixiga yanada chuqurroq kirishga undaydi.

4. “Ta’rifdan top” metodi tahlili:

Afzalliklar:

- 1) Ijodkorlikni rivojlantiradi: O'quvchilar ta'riflarni yaratishda o'z ijodiy fikrlashlarini namoyish etadilar. Bu, ayniqsa, talabalar uchun ilmiy ishlashni o'rgatishda foydalidir.
- 2) Milliy qadriyatlar bilan tanishtiradi: Bu metod orqali o'quvchilar Vatan, Yaxshilik, Alla, Sumalak, To'y va Do'stlik kabi milliy qadriyatlar asosida

o'zlarining bilimlarini oshiradilar. Ular har bir tushuncha va qadriyatni turli so'z birikmalari orqali izohlashni o'rganadilar.

3) Hamkorlik va guruhda ishlashni rivojlantiradi: O'quvchilar guruhda ishlashadi, bu esa jamoaviy faoliyatni va o'zaro yordamni ta'minlaydi. Shu orqali talabalar bir-biridan o'rganadilar va o'z bilimlarini oshiradilar.

- 4) So'z birikmalarini kontekstda o'rganish: O'quvchilar so'zlarning ma'nosini to'g'ri tushunish va ularni muayyan vaziyatlarda ishlatish ko'nikmasini rivojlantiradilar.
- 5) Boshqalar bilan fikr almashish: Har bir guruh tomonidan taqdim etilgan ta'riflar boshqa guruhlar bilan muhokama qilinadi, bu esa umumiy fikrni shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, so'z birikmalarini o'rgatishda milliy qadriyatlarga tayanish metodlari talabalarga til o'rganish jarayonida madaniy qadriyatlarni singdirishga yordam beradi. O'quvchilarga so'z birikmalarini o'rganishda milliy qadriyatlar asosida metodlarni qo'llash, nafaqat ularning til bilish ko'nikmalarini rivojlantirishga, balki o'z xalqining madaniyati, tarixi va urf-odatlarini bilan bog'liq tushunchalarni chuqurroq anglashga ham xizmat qiladi.

Metodlar, masalan, "Hashar", "Ta'rifdan top", va "O'zbekona izlanish", "Qadriyatli juftliklar" kabi interaktiv va ijodiy yondashuvlar talabalar o'rtasida hamkorlikni rivojlantiradi, ularga birgalikda ishlashni, o'z fikrlarini aniq ifodalashni, va milliy qadriyatlarni amaliyotda o'rganishni o'rgatadi. Bu metodlar o'quvchilarga bilimlarni faqat nazariy tarzda emas, balki amaliy va interaktiv shaklda o'zlashtirishga yordam beradi.

Shuningdek, bunday metodlar o'quvchilarga faqat tilni o'rganishning texnik jihatlarini emas, balki til orqali milliy qadriyatlarni ifodalashni ham o'rgatadi. Ular o'z madaniyatiga, tarixiga, va qadriyatlariga hurmat bilan yondashishni, shu orqali til o'rganish jarayonini yanada samarali va mazmunli qilishni o'rganadilar.

Umuman olganda, milliy qadriyatlarga tayanish metodlari nafaqat o‘quvchilarning lingvistik ko‘nikmalarini oshiradi, balki ularning ijtimoiy va madaniy ongini ham shakllantiradi. Bu metodlar o‘quvchilarga til o‘rganish jarayonida o‘z xalqining an‘analarini, madaniyatini va qadriyatlarini chuqurroq tushunishga va hurmat qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo‘ldoshev O‘.J.(2017). Umumiy pedagogika. –T:.”Fan va texnologiya”.
2. Tojiboyev B.(2020). Leksik assotsiatsiyalarning milliy-madaniy birliklarda namoyon bo‘lishi.Til va adabiyot masalalari: Ilmiy maqolalar to‘plami.–Toshkent.
3. Xudoyberganov, Q. (2019). O‘zbek tili: Nazariy va amaliy asoslar. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi O‘quv nashrlari.
4. Ergashev, M. (2018). O‘zbek xalqining til va madaniyati. Toshkent: O‘zbekiston Filologiya Akademiyasi.
5. Rasulov, S. (2020). Til va madaniyat. Toshkent: Yangi nashr.
6. Rahimov, S. (2017). Milliy qadriyatlar va tilning o‘ziga xosligi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi O‘quv nashrlari.
7. Mirzayev, M. (2019). O‘zbek tilida so‘z birikmalari va ularning o‘qitilishi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashri.